

УДК (930.253:94)(477+470+436)

Срібняк І.,

*завідувач кафедри всесвітньої історії
Київського університету імені Бориса Грінченка,
доктор історичних наук, професор*

УЧАСТЬ ПОЛОНЕНИХ ОФІЦЕРІВ-УКРАЇНЦІВ ТАБОРУ ЙОЗЕФШТАДТ (АВСТРО-УГОРЩИНА) В УКРАЇНСЬКОМУ ДЕРЖАВОТВОРЕННІ У ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ 1918 р.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Актуальність цієї проблеми полягає у тому, що її вивчення дає змогу реконструювати деякі аспекти розвитку українського національно-визвольного руху на теренах Австро-Угорщини, а також відтворити малодосліджені сторінки формування українських військових частин та з'єднань, вояки яких взяли діяльну участь у боротьбі за державне самоствердження України у 1919–1920 рр.

Аналіз наукових досліджень, на які спирається автор. Запропонована дослідницька проблема є мало вивченою в українській та зарубіжній історіографії. Існує лише дві публікації, в яких побіжно розглядаються окремі сюжети з історії функціонування української таборової громади офіцерів-українців у таборі Йозефштадт [1, 45–53; 2, 131–136].

Виокремлення аспектів проблеми, які ще недостатньо вивчені. Додаткового вивчення вимагають сюжети, пов'язані з виробленням національно-політичного світогляду полонених офіцерів-українців, їхні стосунки з австрійською військовою владою та контакти з Союзом визволення України, завдяки діяльності якого й було реалізовано комплекс заходів з патріотичного виховання таборян.

Формулювання мети та завдань. Метою цієї розвідки є реконструкція внеску полонених офіцерів-українців у національне державотворення, що виявилось у їхній участі у формуванні українських частин та з'єднань. Завдання — розкрити особливості процесу національного освідомлення полонених офіцерів-українців у таборі Йозефштадт, визначення заслуг Союзу визволення

України (далі — СБУ) у справі вироблення нових ціннісних орієнтацій та політичного світогляду останніх.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Союз визволення України доклав у 1917 р. максимальних зусиль для згуртування полонених офіцерів-українців зі складу російської армії в національні гуртки та громади, які виникли в багатьох таборах на теренах Австро-Угорщини. Після українізації табору Йозефштадт розпочався процес переведення їхніх членів до цього осередку національного руху. Слід зазначити, що переважна більшість з них була щиро готова максимально прислужитись Батьківщині саме у військовій царині. Офіцерам-українцям у цей час вже стало «затісно» в задушливій атмосфері російського чорносотенства і ура-патріотизму, яка панувала в деяких офіцерських таборах. Це мало величезне значення для пожвавлення культурно-просвітньої та національно-організаційної роботи в їхньому середовищі, бо тільки так можна було назавжди усунути ґрунт для цькування та шаленого психологічного пресингу української меншості в офіцерських таборах.

Впродовж другої половини 1917 р. під впливом активізації державотворчих процесів в Україні та проведення культурно-освітньої роботи в таборі відбулось національне освідомлення частини офіцерів-українців. Тож коли до табору Йозефштадт дійшла звістка про проголошення України суверенною державою, полонені офіцери-українці 5 лютого 1918 р. звернулися до комендатури табору із заявою, в якій наполягали офіційно визнати їх громадянами цієї держави й вважати приналежними до українського війська [3, арк. 26].

14 лютого 1918 р. офіцери зажадали провести лібералізацію режиму їхнього утримання. Вони вважали, що це не правильно продовжувати їх тримати на «тюремному» становищі після підписання мирної угоди між УНР і державами Почв'рного союзу. Офіцери клопотались про уможливлення прогулянок без супроводу службовців комендатури та обмеження часу, скасування перевірок і перекличок, усунення варті в таборі. У зверненні містилось попередження, що з 18 лютого 1918 р. вони не зважатимуть на ті накази коменданта табору, в яких їх трактуватимуть як полонених [4, арк. 25–25 зв., 26–26 зв.].

Зрештою підписання мирного договору УНР з державами Почв'рного союзу та ухвалення останніми рішення про формування

військових частин з числа полонених українців невдовзі дало змогу розпочати процес перевезення офіцерів-українців до Володимира-Волинського, де й мала відбуватись комплектація майбутньої «сірожупанної» дивізії. 22 лютого 1918 р. з Йозефштадту виїхала перша партія офіцерів (25 осіб), про що члену Президії СВУ А. Жуку повідомляв офіцер М. Сайченко: «Нарешті оддано самих себе до розпорядимости дорогої вітчизни» [6, арк. 5].

На початку березня 1918 р. до таборової комендатури та управи української громади в таборі Йозефштадт почала звертатись значна кількість офіцерів-українців, які бажали потрапити до «Спису п.п. офіцерів, що зголосилися до вступу в ряди прихильного до У.Ц.Ради українського національного війська», та взяти участь у формуванні українських частин у Володимирі-Волинському. В архівних документах збереглися імена офіцерів-українців, які, вболіваючи за долю Батьківщини, виявили свою готовність стати на її захист. Це, зокрема, прапорщики Микола Харченко, Анатолій Чарнов, Нестор Горбань, Влас Чумак, Сергій Ямбуренко, Олександр Сердюк, штабс-капітан Микола Пастушенко та ін. [5, арк. 1–3, 5].

Але рішення взяти участь у формуванні українського війська було непростим навіть для тих офіцерів, хто довгий час брав участь в національній роботі та перебував у таборі Йозефштадт. Як писав у своєму листі до комендатури табору сотник (так в документі. — *Авт.*) Собко-Собкевич, який був головою товариства «Просвіта» в таборі Шпранцерт, а пізніше перевівся до Йозефштадту й приєднався до тутешньої української громади, він не був готовий влитися до її складу через «нервозність». Разом з тим сотник просив не вважати його «за одно з офіцерами по переконанням більшовиками» і звертався з проханням дати йому «можливість стати в пригоді Вітчизні на культурно-національній ниві, чи то в полоні серед несвідомих українців, чи то на Україні» [5, арк. 4–4 зв.].

У середині березня 1918 р. до Володимира-Волинського вирушила третя група офіцерів для укомплектування українських частин, що увійшли до складу «сірожупанної» дивізії. З цієї нагоди голова табору М. Букшований надіслав до СВУ листа, в якому зазначив, що цими офіцерами рухає «свідомість високого обов'язку перед рідним краєм і народом, бажання захистити його від непроханих зайдів-чужинців, міцне пересвідчене бажання всіма силами, всією своєю істотою боронити й зміцнити державність нашої дорогої України»

і кожен з них готовий відгукнутись «на заклик своїх провідників і на голос своєї совісти, свого громадянського обов'язку перед землею политою кров'ю славних прабатьків» [6, арк. 26–27].

Висновки, рекомендації, перспективи подальших досліджень. Табір у Йозефштадті значною мірою успішно виконав свою місію в справі згуртування патріотів-українців, які після свого переведення сюди потрапляли у вир українського життя та мали можливість безперешкодно виявляти своє національне «я». Для цього у Йозефштадті були створені всі належні умови — від СБУ надходила українська література та часописи, у таборі діяли національні організації («Український гурток», «Культурно-просвітній гурток»), проводились виклади з різних ділянок українознавства, діяв український театр, бібліотека тощо.

Слід зазначити, що далеко не всі таборяни щиро і послідовно підтримували українські національно-визвольні гасла — меншість таборового загалу мала малоросійський світогляд і часто намагалась або блокувати патріотичні ініціативи українських активістів, або чинила пасивний опір національним ініціативам. Як наслідок — поступальний розвиток української громади табору Йозефштадт час від часу переривався, і актив табору мав докладати чималих зусиль для подолання кризових явищ у національно-громадському житті таборян. Але завдяки тому, що до Йозефштадту переводились офіцери-українці виключно за власним бажанням, які перед цим здебільшого входили до складу українських гуртків інших таборів, організаційно-патріотична та культурно-освітня робота тут ніколи не завмирала. Тож вже восени 1917 р. патріотично налаштовані таборяни складали переважну більшість мешканців Йозефштадту. Завдяки цьому в таборі збиралися кошти на загальнонаціональні потреби. У своїх листах до УЦР полонені висловлювали свою готовність виступити на захист Батьківщини (на жаль, Центральна Рада воліла не чути цих звернень). Важливим було й те, що найактивніша частина офіцерів намагались дати початкову освіту та прищепити «ази» національно-патріотичного світогляду полоненим солдатам-українцям, які перебували у цьому таборі.

З початком 1918 р. Йозефштадт вже виконував функції переходової станиці для всіх офіцерів-українців у Австро-Угорщині, які вирішили влитись до складу «сірожупанної» дивізії. При цьому не усіма офіцерами-українцями рухало щире бажання вступити до лав

війська УНР (частина з них у такий спосіб намагалась просто звільнитись з полону та швидше потрапити додому), але більшість була свідомо свого патріотичного обов'язку захистити УНР від більшовицької навали. Загалом у табір прибуло понад 100 офіцерів-українців, яких, починаючи з лютого 1918 р., було відряджено до Володимира-Волинського для заміщення старшинських посад у згадуваній дивізії. І хоча «сірожупанникам» та їхній формації судилась непроста доля, більшість з них взяла діяльну участь у національно-визвольних змаганнях українського народу 1917–1920 рр.

ДЖЕРЕЛА

1. Срібняк І. Діяльність Союзу визволення України серед полонених офіцерів російської армії в Австро-Угорщині (1914–1918 рр.) [текст] / І. Срібняк // Сурмач. — Лондон, 1997. — Ч. 1–4. — С. 45–53.
2. Срібняк І.В. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914–1920 рр.). [Текст] / І.В. Срібняк. — К., 1999. — 296 с.
3. Центральний державний архів вищих органів та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 3533. — Оп. 1. — Спр. 6. — Арк. 26.
4. ЦДАВО України. — Ф. 3533. — Оп. 1. — Спр. 4. — Арк. 25–25 зв., 26–26 зв.
5. ЦДАВО України. — Ф. 3521. — Оп. 1. — Спр. 14. — Арк. 1–3, 5.
6. Центральний державний архів громадських об'єднань України. — Ф. 269. — Оп. 1. — Спр. 167. — Арк. 5.

This article examines some aspects of national-patriotic activities of the Ukrainian captive officers in the camp Josefstadt (Austria-Hungary) in the first half of 1918, proves that the mentioned camp successfully fulfills its mission towards rallying patriotic Ukrainians who, after their coming to the camp, fall into the whirlpool of the Ukrainian life and had the opportunity to express their national "Self". All the necessary conditions were satisfied in this way — The Union for the Liberation of Ukraine provided Ukrainian literature and magazines, national organizations were involved in the following activity, summaries of the various fields of Ukrainian studies were organised, Ukrainian theatre, library etc. operated.

At the same time, not all Ukrainian officers were driven by a sincere desire to join the ranks of the UNR (some of them tried to just get free of captivity and get home faster), but the majority was aware of their patriotic duty to protect the UNR from the Bolshevik invasion. In total, more than 100 Ukrainian officers arrived in the camp, and since February 1918 they were sent to Volodymyr-Volynsky to replace the senior positions in the division. Although their formation was judged by the uneasy fate, most of them took an active part in the Struggle for National Independence of Ukraine in 1917-1920s.

Key words: camp prisoners, Ukrainian officers, circle, Josefstadt.